

Alguna cosa de més arran de la ceràmica grisa del Pla de les Tenalles de Granyanella i del Tossal de les Tenalles de Sidamon.

JORDI PÉREZ I CONILL
*Arqueòleg i professor
de Geografia i Història*

En el darrer article publicat en aquesta revista referent a la ceràmica grisa del Pla de les Tenalles ¹, per qüestions d'espai, varem deixar alguns termes al marge. Aquests temes van encaminats a entendre la clix en miniatura, forma tradicional de la ceràmica gris ibèrica, però que al Pla de les Tenalles ens apareix envernissada de negre. En segon lloc deixarem en el tinter els elements relatius a la qüestió de les facturacions, per la qual cosa se'ns ha demanat informació. Finalment, aspectes relatius al moment en què a la Ilergècia s'inicia la producció de ceràmica grisa.

La clix de vernís negre del Pla de les Tenalles.

En unes excavacions realitzades els anys 50 per Ramon Boleda al Pla aparegué una clix envernissada de negre (vegeu la Lám. 1 fig. 1). Avui podem dir que es tractaria d'un tipus de ceràmica de vernís negre,

¹ PÉREZ I CONILL, JORDI: "La ceràmica grisa del Pla de les Tenalles de Granyanella (La Segarra) en el marc ilerget oriental" Miscel·lània Cerverina 8. Centre Municipal de Cultura. Cervera 1992.

no solament a la Il·lèrgia sinó a més a la Mediterrània.

En principi J. Barberà planteja que l'assaig del vernís en la ceràmica grisa es fa en un període de predomini de la ceràmica grisa emporitana ² i en un altre moment planteja l'assaig del vernís negre en la ceràmica grisa emporitana amb elements de tradició de la ceràmica grisa ibèrica ³.

Si seguim els esquemes plantejats en les aportacions de J. Barberà ens trobarem que en principi aquesta peça apareguda al Pla de les Tenalles respondria a una cronologia dels segles II i I a.C.. Ara bé: per una altra banda haurem de tenir present que la cala que excavà Ramon Boleda sembla, per d'altres materials, que respondria a uns moments anteriors del segle III a.C.. Aquesta cronologia la podríem suposar per una forma 24-25 B de Nino Lamboglia, que segons aquest autor podria situar-se a finals del segle III a.C.⁴ o una espècie 2.540 de Morel i que aquest autor situa a principis del segle III a.C.. De tota manera l'excavació inèdita de Ramon Boleda no està clara.

Per tal d'entendre la cronologia d'aquesta clix la problemàtica està servida. Ja plantejàvem el debat entre F. Gracia i E. Sanmartí sobre la forma 49 de Nino Lamboglia, situada per aquest autor a finals del segle III a.C. i que Morel situa en la primera meitat del segle II a.C.. F. Gracia en la seva tesi doctoral critica les aportacions d'E. Sanmartí dient que és impossible que hi hagi formes prèvies als tallers lacials a la costa del llevant d'Ibèria, en canvi E. Sanmartí situa aquesta forma en uns moments anteriors: tallers de Roses⁵. Aquest fet ens portaria a rectificar el moment final del Pla de les Tenalles perquè pensem que en principi els plantejaments d'E. Sanmartí són força correctes.

² BARBERÀ FARRAS, JOSÉ: "Las cerámicas grises de la Peña del Moro de Sant Just Desvern (Barcelonès). Monografies Emporitanes VII. Barcelona 1985.

³ BARBERÀ I FARRAS, JOSEP i altres: "La ceràmica grisa emporitana" Cuadernos de Arqueologia 6. Edicions Servei del Llibre L'Estaquírot S.L. Barcelona 1993.

⁴ SOLSONA, C.: "Cerámica campaniana del poblado de La Mora (Lérida)" Rev. Pyrenae núm. 1. Barcelona 1965 Pp. 176-177.

⁵ PÉREZ I CONILL, JORDI: "Motius de l'excavació del Pla de les Tenalles a Granyanella (Segarra)" Miscel·lània Cerverina 7. Centre Municipal de Cultura. Cervera 1991.

Si J. Barberà té raó ens trobem que els plantejaments inicials que fèiem sobre els moments finals del Pla podrien ser correctes i que la clix del Pla esdevindria una mostra clara d'aquest fet. Fins i tot acceptant sense discutir els plantejaments d'E. Sanmartí però tenint en compte que aquestes formes a les quals ens hem referit podrien mantenir-se fins a moments més tardans. Per desgràcia tot aquest material del Pla: forma 49, 28, 24-25 B i la clix envernissada de negre resten fora d'un context arqueològic degut a les excavacions de R. Boleda i P. Villalba. Altrament no tenim perquè associar necessàriament els materials de la forma 49, 28 de Nino Lamboglia amb la clix de vernís negre però si que en principi podem sospitar d'una certa relació entre la forma 24-25 B i/o espècie 2540 de Morel amb totes les reserves que es desprenen de l'excavació de R. Boleda.

De tota manera comptem que la clix del Pla esdevé, en primer lloc, una mostra clara de l'aplicació del vernís negre a una forma típica de la ceràmica grisa, encara que la tipologia s'ajusti més a una forma de ceràmica de vernís negre quant a la part exterior, mentre que la part interior, el peu i les nances mantenen les pautes de les formes típiques de la clix de les planes meridionals de Lleida.

En segon lloc, una nova forma envernissada de negre a tota l'àrea de la Mediterrània, que fins al moment no té cap paral·lelisme conegut, i que vindria a demostrar la força, caràcter i personalitat de la iniciativa ibèrica que tant ens plantegem com a "imitacions" de vernís negre, ja sigui en oxidada o en grisa. No podem estendre'ns per falta d'espai i les pròpies limitacions de l'article, però d'aquest element n'hi ha al Pla.

Finalment hauríem de dir que la seva cronologia no la podem precisar per la manca d'un context arqueològic però que tot apunta, en l'estat actual de la investigació, a una imprompta "emporitana" del segle II a.C. com a moment més reulat i que confirmaria el moment més tardà del Pla de les Tenalles. Malgrat tot nosaltres diem, provisionalment: primera meitat del segle II a.C.

Sobre el concepte de facturació

Se'ns ha preguntat sobre el tema i concepció que tenim de facturació. Nosaltres deixarem aquest tema aparcat en principi.

Encara que en l'article de referència, de la darrera publicació de la Miscel·lània, ja plantejarem algunes aportacions de M. Cura sobre aquesta qüestió ara volem aportar noves dades sobre el concepte.

Referent a la ceràmica grisa de la Cultura Ibèrica hi ha moltes qüestions a tenir en compte. De tota manera haurem de veure que si entenem la ceràmica grisa de la Cultura Ibèrica, simplement, com un fet de reducció haurem de tenir present que ja en moments anteriors a l'inici de la producció de ceràmica grisa tenim al Tossal de les Tenalles de Sidamon un fragment de ceràmica aparegut a la cisterna, que en una propera publicació en curs es diu que no té res a envejar a la ceràmica a torn⁶ (vegeu Lám. 1, fig. 6). Jo personalment ja vaig advertir que s'hauria de precisar que no té res a envejar a la ceràmica grisa de la Cultura Ibèrica, encara que es plantegin paral·lelismes amb el que E. Junyent i J. Gallart anomenen "bol emisfèric amb un lleuger estrangulament a la part superior, que dóna pas a una vora recta exbasada que s'estira en dues ances realçades, simètriques. Aquest bol amb anses de cabàs -pel que no coneixem altres paral·lels a la zona- apareix al Tossal del Molinet (Poal) (estrat 6 A, cala 6) en un conjunt que no coneix el torn, però que s'ha de relacionar estratigràficament amb l'aparició de les primeres ceràmiques tornejades en aquest jaciment (estrat V cala 1), el bol de vora "a marli", l'urna d'orelletes ibèrica pintada..."⁷

Cap precisar que E. Junyent i J. Gallart situen aquest bol en el seu E III de la Pedrera de Vallfogona de Balaguer juntament amb

⁶ GARCÉS I ESTALLÓ, IGNASI i altres: "Ocupacions de tradició del bronze recent i dels camps d'urnes tardans al Tossal de les Tenalles de Sidamon". En premsa a la Revista d'Arqueologia de Ponent. Vegeu la U.E. 132, fig. 6.

⁷ GALLART, JOSEP i JUNYENT, E.: "Un nou tall estratigràfic a la Pedrera, Vallfogona de Balaguer, Tèrmens, La Noguera, Lleida. Col. Espai temps. Quaderns del Departament de Geografia i Història de l'Estudi General de Lleida. Lleida 1989. Vegeu la pàg. 14 i 17. Lám. 6, fig. 1.

ceràmica acanalada dels Camps d'Urnes tardans i una probable fíbula anular. Aquest estrat ja l'interpreten com pertanyent als inicis de l'Horitzó Ibèric Antic a la Ilergència, s. VI a.C.. Tanmateix el fet del torn no estaria del tot generalitzat ni predominaria en la zona de la vall del Segre Mig i que tant la factura del Tossal de les Tenalles de Sidamon, a la que ens referim ara, com la de la Pedrera de Vallfogona de Balaguer podrien tenir mostre d'emmotllament o de tieres o plaques que es venen practicant des del neolític⁸. Quant a la seva cocció hauríem de tenir present que ha estat realitzada, molt probablement amb unes temperatures que s'escapen al típic forn que es premsa per a la ceràmica prehistòrica i protohistòrica i fins i tot l'anomenada a mà domèstica de la Cultura Ibèrica⁹.

La pasta del fragment del Tossal de les Tenalles de Sidamon és absolutament negra, per la qual cosa caldrà parlar d'una reducció molt forta, molt diferent a la de la ceràmica grisa ibèrica i que segueix una tradició de reducció anterior al coneixement de la grisa ibèrica.

Per una altra banda en la mateixa cisterna del Tossal de les Tenalles de Sidamon apareixen uns fragments a la U.E.109 i la U.E.80 (vegeu Lám. 1, fig. 4 i 5 respectivament). Fins i tot un fragment com la de la U.E.89 (vegeu Lám. 1, fig. 3) està plenament representada en la ceràmica grisa de la Penya del Moro de Sant Just Desvern¹⁰. Aquests fragments del Tossal de les Tenalles de Sidamon presenten unes característiques de pasta granatoses amb desgredants calços però les superfícies resten griseses, terroses i marronoses.

Cal dir que aquest conjunt de materials caldrà situar-los, en principi vers la segona meitat del segle VI a.C. però molt probablement són anteriors, tal i com ja vèrem proposar a Ignasi Garcés i Estallo, Lluís Mari i Sala i Josep M. Puche i Fontanilles.

⁸ ARNAL, G.B.: "Céramique et ceramologie du néolithique de la France Méditerranéenne" Memoire n.V du Centre de Recherche Archéologique du Haut-Languedoc. Lodève (Hérault) 1989.

⁹ FOLCH I SOLER, JOAQUIM: "Arqueologia dels objectes quotidians: La ceràmica a mà de la Penya del Moro" Miscel·lània d'Estudis Santjustencs IV. Sant Just Desvern 1992.

¹⁰ BARBERÀ FARRAS, JOSÉ: "Las cerámicas grises...op. cit.: nota 2 vegeu la fig. 34 i 47.

Això és perquè ja advertiem la presència d'interpretacions d'aquest tipus en el transcurs dels nostres treballs de prospecció a finals dels 70 com la forma que presentem en la Làm. 1 fig. 2 que segueix una reducció segons les pautes de la ceràmica grisa amb desgreixants de miques com la resta de materials més autòctons de la cisterna. Cal assenyalar, també, que aquesta forma té un orifici a la vora fet abans de la cocció.

En definitiva en principi tenim uns materials que:

a) recullen una tradició de ceràmica reduïda des de moments imprecisos de la protohistòria del nostre territori.

b) que hi ha formes i facturacions oxidades a l'hora que reduïdes en els moments previs al procés d'iberització, tal com s'entén avui i que molt segurament els artesans productors d'aquestes factures ja n'eren plenament conscients, solament cal veure els materials de la Punta del Calvari de Granja d'Escarp¹¹, com també en el seu moment donàrem a conèixer arran de les prospeccions al Tossal de les Tenalles de Sidamon.

c) que les formes: una mateixa forma en coccions diferents, reduïdes i oxidades, pot ser un fet real però que necessàriament el lloc on es couen està organitzat d'una manera diferent, fins i tot ens podem atrevir a dir que el tipus de forn és diferent.

Finalment sobre els aspectes de facturació hauriem de tenir en compte un problema important. Si bé la forma que publiquem aquí, a la qual ja ens hem referit provinent de la Terrera 2 del Tossal de les Tenalles (Làm. 1 fig. 2), manté una cocció reduïda totalment com la grisa. Les factures provinents de la cisterna del Tossal de les Tenalles de Sidamon mentre que la pasta és granatosa mantenen unes superfícies griseses terroses i/o marronoses.

¹¹ RODRÍGUEZ DUQUE, J.I.: "La Serra del Calvari (La granja d'Escarp. Segrià) Noves dades sobre l'Edat del Ferro al Baix Segre" 6è. Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Institut d'Estudis Ceretans. 1986. Pp.: 127-134.

Sobre el moment de l'inici de la ceràmica grisa a la Il·lèrgia.

Sobre aquest fet ja apuntàvem en l'article anterior de referència alguns aspectes sobre el moment d'aparició de la ceràmica grisa en l'estatigrafia de la cisterna de Roques de Sant Formatge, feta per E. Junyent, i en l'estratigrafia de la Pedrera de Vallfogona de Balaguer, feta per J. Maluquer de Motes i d'altres. També vàrem parlar de l'aportació de M. Cura sobre la ceràmica grisa estampillada amb els paral·lelismes amb la zona del Bages. Tot apuntava ver la segona meitat del segle IV a.C.

Posteriorment i molt important fou la datació de la ceràmica grisa estampillada feta per J. Barberà i J. M. Solies. Aquesta darrera data ens dona força seguretat pels paral·lelismes entre La Peña del Moro de Sant Just Desvern, Molí d'Espigol de Tornabous i el Pla de les Tenalles de Granyanella vers el primer terç del segle IV a.C.¹²

S'ha parlat de l'imprompta emporitàna per les troballes a Vilars II (550/525-425/400) de dues vores de ceràmica a marli i definides entre les "produccions arcaïques de la ceràmica gris monòcroma". S'ha plantejat tradicionalment aquest fet com un "interès emporità per la Catalunya interior que el comerç colonial abasteix". D'alguna manera el fet de l'eix Llobregat-Cardener com a via d'entrada a les zones interiors de l'antic Principat es planteja en aquest treball¹³ i també el planteja M. Cura en referència a la ceràmica grisa estampillada¹⁴.

Cada vegada hi ha més persones que pensen que la ceràmica grisa estampillada podria esdevenir un producte de l'interior de l'antic

¹² SOLIAS I ARIS, JOSEP M.: "Ceràmica grisa estampada preromana apareguda a la Peña del Moro (Sant Just Desvern, Barcelona)" *Rev. Pyrenae* 17-18 Barcelona 1981-82. Pp. 299-301.

¹³ GARCÉS, I., JUNYENT, E.: El poblat dels camps d'urnes i ibèric de Vilars (Arbeca, Les Garrigues) *Tribuna d'Arqueologia* 1987-88. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona 1988. Pp.: 103-114.

¹⁴ CURA, M.: "Acerca de unas cerámicas grises con decoración estampillada en la Cataluña preromana" *Pyrenae* 7, Barcelona 1971 Pp.: 47-60.

Principat. De tota manera aquestes qüestions encara estan molt per determinar. De fet hem de partir d'una tradició reductora important en moments anteriors a l'Horitzó Ibèric Antic, tradició reductora com la que hem senyalat amb el fragment de la U.E. 132 de la cisterna del Tossal de les Tenalles de Sidamon.

Un altre aspecte són les interpretacions lliures de formes de ceràmica grisa, a les quals hem fet referència, encara que amb coccions oxidants i superfícies grises terroses i/o marronoses de la cisterna del Tossal de les Tenalles de Sidamon, fins i tot la vora totalment reduïda grisa trobada a la Terrera 2 en el procés de prospecció iniciat el curs 1977-78¹⁵. Encara que molt probablement sospitem que és anterior cronològicament parlant.

Tot això ens fa pensar que ja es coneix a la Ilergècia una ceràmica reduïda anterior a l'aparició de la ceràmica grisa, que es coneguin els tipus més clàssics de ceràmica que alguns autors defineixen com a gregues d'Occident. Al Tossal de les Tenalles de Sidamon ja es fan formes de la típica ceràmica grisa, amb coccio oxidada i superfícies grises, terroses i marronoses que a la Penya del Moro de Sant Just Desvern ja es defineixen com a grisa ibèrica.

Per acabar nosaltres volem fer referència a un fet important i que cal destacar i és referent a una forma, malauradament, també fora de context i que ja publicarem en l'anterior número de la Miscel·lània. Ens referim a la vora que com dèiem "tindria els seus antecedents més remots en el que C. Aranegui ha definit com -platos con una inflexión o carena que da paso a un borde exvasado en ala de sección convexa- i que situa a Toscanos amb una cronologia de finals del segle VIII a.C." Aquesta forma i evolucions ja es situa cronològicament representada en els dos moments d'ocupació de la Penya del Moro de Sant Just Desvern, tant en la segona meitat del segle VI a.C. com en la segona fase d'ocupació: 425 a.C. i el 300 a.C. Tanmateix aportem una forma apareguda el curs 1978-79 a nivell de superfície del Tossal de les

¹⁵ Tot aquest material es recull en la propera Memòria que presentaré al Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Tenalles de Sidamon de la qual ja ens extendrem en un altre moment (vegeu Làm. 1, 7 i 8).

Ara ja solament plantejarem una qüestió important:

Ja parlarem de la relació entre el món Ilergeta i el món Laietà respecte a la ceràmica grisa estampillada, evidentment tenint en compte els elements de grisa estampillada del curs del Llobregat i de L'Anoia-Penedès. Aquest esquema tradicional parteix del fet d'entendre el procés de penetració del món de la ceràmica grisa seguint el curs Llobregat-Cardener i tots els plantejaments de l'interès emporità.

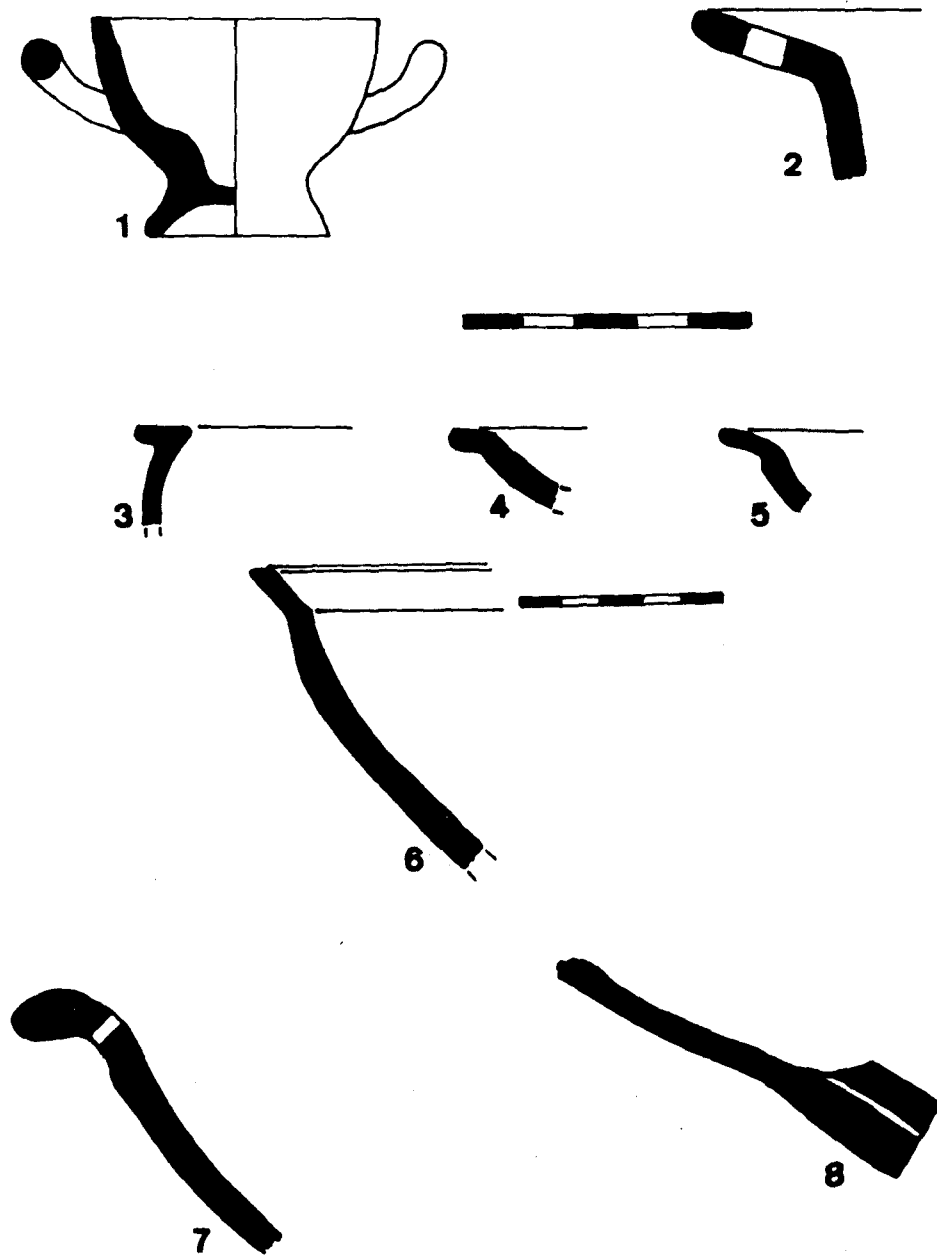
En segon lloc hauríem de plantejar-nos, per una altra banda, el tema de perquè molt sovint es diu que les influències meridionals d'Ibèria tindrien el seu punt d'entrada per les boques de l'Ebre per dir-ho d'alguna manera.

També volem portar a col·locació un plantejament de J. Barberà: "no es pot negar que en les seves transaccions amb els forasters, la norma havia d'ésser diferent i que havia de tenir prioritat la idea de guany, encara que fos subjectiva, o bé la noció de necessitat. Dissortadament no sabem com s'administrava la recollida dels béns que es vescanviaven ni com es distribuïa la mercaderia que es rebia i, per acabar-ho d'arreglar, no estem gaire segurs de quina era l'ètnia a què pertanyien els mercaders"¹⁶.

Haurem de tenir present que no podem aplicar els nostres esquemes actuals o d'altres moments a la Cultura Ibèrica. El que sí és un fet evident és que les relacions comercials entre el món dels Camps d'Urnas i el món del comerç mediterrani és molt anterior i ja amb un món ben travat i configurat d'antuvi aquí. Que molt segurament la demanda és més des del món dels Camps d'Urnas que no pas un procés de colonització. I que l'activitat comercial l'haurem de relacionar amb les intencions del món del llevant peninsular.

¹⁶ BARBERÀ I FARRAS, JOSEP: "Puntualitzacions sobre el Poblament Ibèric de la Penya del Moro" Miscel·lània d'Estudis Santjustencs II. Centre d'Estudis Santjustencs. Sant Just Desvern. 1990. Pp.: 13-25.

Prova de tot això és la capacitat d'assimilar i fins i tot d'assajar factures externes al propi món íber com les que veiem al Tossal de les Tenalles de Sidamon. I a partir d'aquí un procés d'afirmació per anar desenvolupant, per exemple, no ja una ceràmica reduïda autòctona de la qual en són capaços i de sobres, sinó una ceràmica reduïda gris i provinent de la Mediterrània (vegeu Làm. 1, 2). Ara, no importa com, però direm que es desenvolupa des del segle VI a.C. o molt probablement una mica abans.

Làm. 1

